

ЗАГАДКИТЕ НА ДЖАНДИАЛ

Димитър Й. Димитров

Таксила в днешен северен Пакистан представлява цял ансамбъл от древни градове в руини, които от XIX век насам са обект на интензивно проучване. Най-известните археологически обекти са Бир Маунд (VI – II век пр. Хр.) на мястото на древния индийски град Таксила, с който се съюзява и Александър Македонски във войната срещу цар Пор; Сиркап, построен от гръко-индийския цар Деметрий около 180 г. пр. Хр. и продължил да бъде столица и на следващите индо-скитски и индо-партски династии; и Сирсук, мястото на една от кушанските столици от I век сл. Хр. до края на V век, когато е разрушен от ефталитите. Таксила като градски център е променяла няколкократно положението си както по политически причини, така и в резултат на особеностите на влажния мусонен климат в района, който с течение на времето е унищожавал голяма част от предимно кирпичените постройки.

Истинските проучвания на археологическия ансамбъл започват през 1913 г. от сър Дон Маршал в продължение на 20 години. След него работата продължава Моргимър Уилър, както и местни пакистански екипи след Втората световна война. Един от най-любимите обекти е т.нар. храм Джандиал, разположен на около километър северно от една от древните порти на Таксила/Сиркап. Тази необикновена архитектурна конструкция и до днес повдига редица въпроси, но без задоволителен отговор. Туристическите служби, които следват публикациите от археологическите проучвания, наричат обекта „храм”, без да са съвсем сигурни в неговите функции и предназначение. През септември 2012 г. имах възможност да посетя и снимам този обект, който възбуди и моето любопитство с твърде необичайния си изглед. Без да претендирам за категоричност, аз ще се опитам да повдигна някои въпроси и хипотези, свързани с функциите на тази постройка.

Джандиал е за пръв път разкопан през 1863–4 година от генерал Ал. Кънингам. Истинското проучване обаче започва през 1913 г. Опре-

делен е като храм, но са посочени и особените архитектурни решения. Правоъгълната постройка с обща дължина от 158 фута (около 48 метра) наподобява древногръцките храмове, доколкото използва перистила, а пронаосът се е поддържал от 4 големи йонийски колони. За разлика от гръцкия перистил обаче, в случая имаме масивна стена с високи и тесни прозорци, които биха подобавали повече на една готическа постройка, например. Това не е единствената особеност. По всичко изглежда, че покривът е бил плосък и без керемиди, с което се е вписвал в типичните за района покривни конструкции. В задния, северен край на наоса се намира издигната платформа с масивен каменен градеж. Стъпала (опистодомос) водят към върха на платформата. В североизточния край на постройката, в страни от платформата, се намира малко помещение, което би могло да бъде обозначено като съкровищница, каквито обикновено са имали гръцките храмове. Тази необичайна платформа, чиито основи достигат около 6 метра под нивото на пода, е дала основание на Джон Маршал и следващите изследователи да определят, макар и плахо, цялата постройка като зороастрийски храм (Marshall 1918, 86 – 93, виж и Приложение 1).

Проблем има и с датирането. Маршал категорично отхвърля възможността да става дума за будистки, индуистки или джайнистски храм, доколкото те имат съвсем различен архитектурен облик. На базата на предположението, че масивната платформа е завършвала като зикурат от месопотамски тип, археологът достига до заключението, че става дума за зороастрийски храм, построен от саките/скити. Народите сака се настаняват в Гандхара и Северен Пенджаб в началото на I век пр. Хр., ликвидирайки постепенно последните остатъци от гръко-индийска държавност в района. Скитите присъстват като фактор и в *Периплуса на Еритрейско море*, съставен, вероятно на базата и на по-стари източници по времето на Юлиево-Клавдиевата династия. Около началото на новата ера обаче индо-скитската държава преминава под контрола на партска династия, ръководена от няколко владетели, които носят почетното име-титла Гондофар. Около средата на I век сл. Хр. в района се настаняват кушаните, които създават своеобразна империя и около 100-та година ликвидират последните остатъци от партска държавност. Индо-скитското и индо-партско общество имат доста разнолик културен облик

и представляват същински микс от вярвания и обичаи. В миналото се е предполагало по презумпция, че те носят със себе си зороастрийската религиозна традиция. Редица археологически свидетелства доказват съществуването на зороастрийския култ. За разлика от времето на Джон Маршал обаче, днес знаем, че народите в Средна Азия са пазили и пред-зороастрийски вярвания със соларен характер, като култа към Митра в неговия оригинален средноазиатски вид, и зурванизма, който представлява дуалистичен култ с някои съществени отличия в сравнение със зороастризма. Проучените храмове в Сиркап от времето на гръко-индийските, индо-скитските и индо-партски царе демонстрират религиозното разнообразие и толерантност. Менандър и други гръко-бактрийски и гръко-индийски царе прегръщат будизма и Гандхара се превръща в своеобразен център на разпространение на тази религия. Всъщност в непосредствена близост до Джандиалския „храм“ е открита и малка ступа, несъмнено будистка култова постройка. Редица храмове в Сиркап се определят като „соларни“, а един от основните символи е и двуглавият орел. Имаме всички основания да смятаме, че в резултат на частичното елинизирание са се съхранявали и някои древноелински култове. Елинизмът е популярен и сред партите, които изграждат култура от смесен и еkleктичен вид. Част от местното индийско население несъмнено е продължавало да почита традиционните индуистки култове, както и джайнизма. Цялата тази еkleктика и липсата на достатъчно писмени извори затрудняват значителното защитата на която и да било хипотеза.

Важен извор за тази постройка и нейните функции е *Животоописанието на Аполоний от Тиана*, дело на живелия през III век сл. Хр. Флавий Филострат. Авторът посвещава това своеобразно езическо ‘житие’ на живелия през I век сл. Хр. философ-неопитагореец и чудотворец Аполоний, родом от кападокийската Тиана. Аполоний и неговият приятел и спътник Дамис предприели голямо пътешествие на Изток, за да се запознаят с мъдростта на Персия и Индия. Те достигат и до Таксила, която описват като голям град, „с размерите на Ниневия“. Дали Аполоний от Тиана наистина е стигал дотам е дискуссионен въпрос, но това, което ни представя като описание Филострат, е дело на очевидец, което съвпада с проучените в района обекти и географско-климатични реалии. Ето какво разказва

Филострат във връзка с посещението на Аполоний и Дамис в Таксила и района, във втора глава от *Животоописание*то:

„И видели храм (νεῶν) пред стените, не повече от 100 стъпки дълъг, изграден от мрамор от вида с мидени черупки (λίθου κοχυλιάτου). В храма било вградено светилище (ἱερόν), доста малко в сравнение с размерите на храма и обкръжаващите го колони, но достойно за възхищение. Табли от бронз били закачени за всяка една стена в светилището, с гравирани на тях деянията на Пор и Александър. Изображенията на слонове, коне, войници, шлемове и щитовете били направени с инкрустации от медна сплав, сребро, злато и черен бронз, а копията, стрелите и мечовете от желязо. Напомняло известните произведения на Зевксис, Полигнот и Евфранор....Пор поставил тези изображения след смъртта на Македонцеца, представен в момента на своята победа как възстановява на власт ранения Пор и го дарява с господството над Индия. Казват, че Пор скърбил много за смъртта на Александър и го оплаквал, наричайки го щедър и добродетелен владетел. Докато Александър бил жив след напускането на Индия, Пор избягвал да се нарича цар, макар и да имал позволение за това, нито издавал царски разпоредби за индийците, а се задоволявал разумно и скромно с титлата сатрап, старайки се с действията си да изразява благодарността си към македонския владетел” (II.20).

Запазените части от постройката потвърждават до голяма степен цитираното описание. Във вътрешното помещение, определено като светилище и наистина много малко в сравнение с мащабите на целия ансамбъл, има една странна особеност – платформа на нивото на очите на средно висок човек, която е била използвана да се поставя нещо, което е трябвало да се вижда от всички. Ако следваме описанието, можем да заключим с голяма доза увереност, че въпросните изображения са били поставени на стените, а централното, най-важно изображение е било на стената над платформата, която го е отделяла от зрителя. Не е изключено извършването на някакви ритуални действия пред това централно изображение. Разбира се, остава загадка и голямата платформа зад светилището, която се е извисявала над цялата сграда. Дали е завършвала с пирамидална форма е доста спорно, но явно целта ѝ е била да се вижда отдалеч, което не изключва възможността някаква статуя, изображение или олтар да

се е намирал на върха ѝ. За съжаление разказът на Филострат не споменава нищо такова. Ако сведенията са от I или II век сл. Христа, е твърде възможно да са настъпили някои значителни промени в сравнение с оригиналния строеж и замисъл.

Първоначалният замисъл на въпросната постройка би могъл да бъде различен от класическия елински храм. Не е изключено да става дума за постройка с трофейни функции и дори фиктивна гробница по персийски маниер на починалия във Вавилон и погребан в Александрия легендарен македонски владетел. Ето какво разказва Филострат малко по-късно:

„Те (Аполоний и Дамис) напуснали Таксила и след два дена път достигнали до равнина, за която се казва, че е мястото, където Пор излязъл на бой срещу Александър. Там те видели порти, които не затваряли нищо, ала били издигнати заради трофеи (trophaivwn). Статуя на Александър, язещ квадрига, била поставена върху тях, точно така, както е изглеждал той при Исос в битката срещу сатрапите на Дарий. Малко настрани две други порти били издигнати, като върху едната била поставена статуя на Пор, а върху другата – на Александър. Изобразена била сцената след битката, когато Пор нищоком поздравявал Александър за неговата победа” (II.42).

Битката между Александър и Пор се състояла край бреговете на река Хидасп, днешната Джелум, недалеч от едноименния пакистански град. Разстоянието между Таксила и Джелум е 142 км., малко повече от двудневен интензивен преход с коне в античната епоха. Филострат не споменава Аполоний и Дамис да са видели основания от Александър град Никея, който в I–II век вече не е съществувал. Запазени били обаче триумфалните арки с трофейни функции и изображения. Това дава допълнителна тежест на хипотезата, че храмът в Джандиал би могъл да има оригинално и такива функции. Аз не съм склонен да се съглася с хипотезата на Маршал, че става дума за зороастрийски храм, изграден през индо-скитската или индо-партската епоха. За мен става дума за по-ранна постройка, създадена в чест на победите на Александър в Индия, нещо като виртуален мавзолей и музей, неразривно свързан и със създаващия се култ към Александър. С течение на времето постройката се осмисля като храм, който скитите и партите може да са използвали и като център на соларен култ.

ЛИТЕРАТУРА

Conybeare 1912: F. C. Conybeare. Philostratus. The Life of Apollonius of Tyana. Loeb Classical Library, 1912.

Jones 1995: Ch. P. Jones. Philostratus: The Life of Apollonius of Tyana (Greek text and English translation), vol. I-II. Cambridge/Mass.: Harvard University Press, 1995 (Loeb Classical Library 16-17).

Marshall 1918: J. Marshall. A Guide to Taxila. Calcutta, 1918.

Приложение 1: План на „храма“ Джандиал по Маршал 1918, с. 87.

